

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурса за избор на професор по направление 2.1 филология (Найнава английска литература), обявен в ДВ, бр. 59/03.08.2012 от Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Рецензент: проф дфн Татяна Стойчева от Софийския университет

В обявения конкурс за професор участва само един кандидат – Владимир Андреев Трендафилов със статут на проф. д-р в Югозападния университет.

Кандидатът е завършил английска филология в Софийския университет през 1981г.; две години по-късно спечелва конкурс в Катедрата по английска филология в СУ, където до 2001г. преподава английска стилистика, англо-български превод, английска поезия на ХХв. и литературна антропология на студентите от специалността. През 2004г. започва да преподава в Югозападния университет “Неофит Рилски” и там е назначен и за редовен доцент по английска литература. След преминаването си в тамошната Катедра по англицистика (2009) доц. Трендафилов води лекции по английска литература и магистърски курс по превод и редактиране на художествен текст на студентите от специалностите “Английска филология” и “Приложна лингвистика”.

През 1996г. Трендафилов защитава докторат на тема “Актуалната българска рецепция на Англия, англичанина и английската мисъл през ХІХ и началото на ХХв”, а през 2006г. е избран за доцент с хабилитационния труд “Дебютът Дикенс: начална рецепция на английския автор и на творчеството му в България”. Трендафилов има две специализации в университетите в Лидс и Улвърхамптън (Великобритания) и Фулбрайтова стипендия в Чикагския университет (САЩ). Преподавателският му опит се обогатява и от школовката на редактор и изпълнителен директор в две издателства за художествена литература и агенция за филмов превод с множество преводи от английски и американски поети и редактиране на над 60 книги с преводи на английска и американска поезия, проза и критика.

Кандидатът е автор на над 150 публикации. Той е не само и единствено университетски преподавател: академичната му дейност е неотделима от участието в текущия литературен и културен живот. Трендафилов е известен публицист и оперативен критик в периодичните издания с литературна и културна ориентация, участник е в журита на литературни конкурси, кръгли маси, дискусии и анкети в медиите.

След придобиването на научното звание “доцент” през 2005г. Трендафилов е издал две книги с научни статии и е съставител-редактор на “Boundaries, Boundary-Crossing, Cross-Boundary Transfer” (сборник с доклади от годишната конференция на БДБИ 2007). Представените за конкурса публикации включват още 14 научни публикации (изключвам „Дебютът Дикенс”, представен за предишния конкурс), 1 доклад пред англицистична научна конференция, 13 литературни и културологични статии (без препечатката на „Кризата, която обнадеждава” във в. „Култура”) и 6 рецензии и отзиви за новоизлезли български книги. Английската литература се представя от хабилитационният труд „Рецепцията на Дикенс в България”, студията “The Reception of Dickens in Bulgaria” (за английското издание *Reception of Charles Dickens in Europe*), популярната статия “Dickens and Some Urban Legends in Twentieth-Century Bulgaria, предназначена за френския сборник “Dickens, Modernism, Modernity” и от статията “Differences in Formatting: Audience Sensitivity in the Translation of English Poetry in Bulgaria before and after the Political Changes”. Екскерпираната от хабилитационните трудове студия е нещо написана, предлага се обилен български материал, английският е на висота. Статията за рецепцията на английската поезия борави с широк културен контекст, отчита разнообразни фактори от българската политическа действителност и предлага интересни изводи за подхода на отделните преводачи при превода на Шекспировите „Сонети” и на Емили Дикинсън.

Тематиката на останалите включени публикации е за съвременното развитие на българската литература и респектира със своето многообразие и ерудиция, тъй като тук попадат разнообразни заглавия. Характерна за Трендафилов в двата вида публикации – научна и оперативно-критическа е липсата на разграничение между академично и медийно присъствие. Независимо дали пише за научно или журналистическо издание, той остава верен на принципа да подхожда към темите с необходимата компетентност и теоретична изпипаност и да изказва мненията си открито, без да изневерява на характерния си увлекателен начин на писане.

Ще се спра по-подробно на хабилитационния труд “Рецепцията на Чарлз Дикенс в България”. Дължа да обясня, че съм за втори път рецензент на Трендафилов след конкурса му за професор в Благоевградския университет и че се налага да преповторя казаното от предишната рецензия, тъй като авторът не е представил отговори и коментари на поставените преди въпроси.

Темата, подобно на докторския труд и „Дебютът Дикенс” свидетелства за трайния интерес на Трендафилов към търсенето на пресичанията и разликите между английската и българската литература и на онези техни механизми, които остават скрити при разглеждането на всяка една сама за себе си, за да отведат към акцентите на компаративистките и културологическите изследвания. “Рецепцията на

Дикенс в България” вгражда в себе си и “Дебютът Дикенс: начална рецепция на английския автор и на творчеството му в България”, с който Трендафилов участва в конкурса за “доцент”. Сегашната “Рецепция” разгръща панорамата на изследването до наши дни с нов материал: различен увод, допълнение за откритото авторство на приписвания на Дикенс възрожденски превод „Глад на кораб” и две нови глави за рецепцията в периода 1884-1944 и 1944-1989г. в допълнителен обем около 180 страници.

Основната теза на труда е, че конкретната рецепция на Дикенс не трябва да се ограничава до възприемането на текстовете му в български превод, а да посочва и същностни механизми в действието на българската литература. Поставят се въпросите: има ли дисбаланс между потребление и потребност около рецепционното явление “Дикенс в България”, с каква честота се проявява дисбалансът през отделните фази от историята на българската литература и дали дисбалансът предоставя значими отговори за действието на механизмите за произвеждане на стойности и норми в литературата и културата. В този смисъл рецепцията на английския автор се въвежда като жалон за развитието на българската литература и се разглежда и като цел, и като средство: огледалото на единичната рецепция трябва да осветли същностни проблеми от историческото развитие на българската литература и култура.

Като се добави и намерението да се проследят и възможностите на българския език през всеки период за целите на превода, методологията сплита сложен фокус, в който ще се декодира смисълът на вносните литературни явления като определящи за посоките на българската литература. Многоплановият характер на изследването се подкрепя и от структурата на отделните глави: за всеки период се извеждат водещи характеристики за читателската публика, приемния литературен, културен и политически контекст и българското осъществяване на Дикенс в него. Изложението е извънредно богато на факти и посоки на коментар и интригува с компетентно и увлекателно поднасяне на неизвестен и слабо известен, стегнато организиран материал. Качеството на разработката доказва висшата степен на владееене на литературното изложение и неговата организация.

Все пак постановката изисква да се посочат налаганите от избора методологически ограничения – пак по линия на рецепцията. Необходимото за рецепционните изследвания ситуиране от гледна точка на приемащата страна се базира върху разработките на Яус и Изер плюс изискванията за вписване в контекста (“плътното описание” на Клифърд Гирц). Теоретичната рамка ми се струва рехавя – не само защото авторът споделя, че рецепцията има много тънка теория (с. 5), а и защото неговите амбиции впитат по-големи цели, напр. преводознанието и изследванията на културата. За съжаление резултатите от респектиращото обединение на преводознанието и

изследванията на културата през последните двадесет години не участва нито като изброяване, нито като част от изследователския апарат. На много по-значимата за изследването литературна антропология, която в някои случаи измества рецепцията, не се отрежда адекватно на задачата ѝ присъствие. Важността на антропологията се уговаря с въведените две понятия (1. “политика” – обозначение за актуалния социален статус на произведението; 2. “култура” – битието на произведението като вече исторически утвърдена ценност) и ненапълно изчистената постановка: *Рецепцията е културата* (с. 17). Дефинираната рецепция придобива статута на музейен експонат, инициативата ѝ отпада, ръководно начало в рецепирането е представата на Трендафилов за максимално адекватен български изказ на превежданите текстове. Потенциалът на рецепцията за развитие логично се стеснява до инструментализиране, сюжетиране и канонизиране на прочутия автор и най-важен става стремежът към постоянното усъвършенстване на качеството на преводите. В поетата посока българската литература няма шанс да заяви нещо извън опеката на преводната литература, след като чуждият автор/чуждото произведение се фиксират като неизменно елитарни. Не може да се говори и за вменияването на разнообразни функции на преводите според конкретните нужди на българската литература през различните ѝ периоди, нито за отрежданите на чуждия автор/неговия текст нееднакви функции в съответствие с доминацията на българската литературна йерархия.

В “Неизличимият образ в огледалото” началната рецепция на английската литература в най-общ смисъл се профилира съобразно нуждите на българската среда с уговорката, че приемът на английската художествена литература между средата на XIX и първите десетилетия на XXв. отстъпва на заден план за сметка на силните родни предпочитания към литературата с икономическа, политическа, философска, научна и културологична тематика. Инструментите на менторството определят избора на рецепиращата култура съобразно нейните нужди. Сега “Рецепцията на Дикенс” е сгъстена и изчистена от малозначни наслоения, но логиката на разгръщане се определя от необходимостта от постъпателно усвояване под външна диктовка; периодизирането на Дикенс следва разпространената елитарна ориентация с очакване да се случи естетическото. Това, разбира се, е валидна ориентация при изследванията на преводите в съответствие с изискванията за максимално подобряване на езика на превода и тя определено има своя смисъл и чудесни попадения. Въпреки това, подчертаното внимание към езика в съчетание с априорността на социалния фактор сякаш допълнително скъсява ракурса към потенциала на приемащата литература, а изводите от предишното изследване се обезсмислят.

Няма да споменавам първа глава, тъй като нейните качества вече са били предмет на преценка в предишния конкурс.

Втора глава ни среща с особеното на българската читателска публика от последните години на XIX и началото на XXв., когато се формира читателският вкус, а утилитарното предназначение на художествената литература отстъпва позиции и, ако се доверим на съвременните критици, сензационната литература завладява важни територии от читателското съзнание. Тук културният контекст е много добре представен. Също сполучлив баланс се постига и при отчитането на интереса към наличните четива, стремежа да се фикционализира Дикенс и резултатите от усилията. Силен смислов акцент на рецепцията задават приетите мерки за българската детска литература между войните. Извън полезрението остават други детайли на рецепцията от периода, в които проличава активността на българската култура (не като музейна политика!) – напр. изместването на “Коледна песен” в периферията – т.е., одомашняването ѝ, след като преводите ѝ се префасонират за различни нужди (селски, християнски и т. н.) и Дикенс подпомага консервирането на архаични пластове и читателски вкусове далеч от съвременните потребности.

Дори когато има примери, че преводите се преломяват според изискванията на средата, тяхното вписване става въпреки логиката на метода, не според нея. Имам предвид превода на “Оливър Туист” от 1918г. Адаптацията на “Оливър” се критикува като непълноценна: целта не е била тя да се вгради сред детско-юношеската проза, затова и преводният текст се е превърнал в хибрид между социална пикареска и роман-мистерия с несвойствен еротичен нюанс (с. 138). Приемам това не като финал на конкретната рецепция, а като отправна точка за въпроса: каква предполагаема функция изброеното би могло да има в новата среда?

Вместо към целите на българската литература, независимо колко (мало)важни са те при подобна хибридизация, акцентът настоява за непостигането на по-прецизните нюанси на по-късните преводи, затова пък заключението говори именно за постигнатото особено в българската литература, а то може да бъде само поредна присъда за нейната непълноценност.

Явно изследването разчита най-силно на рецепцията от времето 1944-1989: тази (трета) глава е най-богата и има най-сложна организация. Ракурсът към рецепцията на Дикенс позволява интересни наблюдения заради преобладаващото влияние на партийните решения над литературните и културни политики. Утвърждаването на Дикенсовия авторитет на класик съвпада с генералната линия на партийната политика, а преводаческата дейност се вписва в нея с небивалото запълване на “бели петна”. Въвличат се най-добрите преводачи, преводите на пълни текстове са само от езика на оригинала към преводачите и качеството на продукцията се предявяват все по-

високи изисквания. Тази част е и най-интересната – повечето от нас са нейни съвременници. Трендафилов открива и ползва свежи източници, обръща скрупулъзно внимание на фактите и контекста, извежда обосновани обобщения. Все пак въпреки богатия материал тази глава не спазва последователността на модела от другите подглави. Там много по-малозначни явления са изведени отделно, а при социализма всичко е накуп. Поне петтомникът би могъл да се обособи и разшири с още материал. Вниманието към рецепцията като определяща състоянието на българската литература изисква да се припомни, че през 60-те години имаме явление в историята на литературната англорецепция: за пръв път литературата на английски език заема толкова предно място в преводаческата политика, появяват се преводи от съвременни автори, като дистанцията между излизането на оригиналите и българският им превод е пренебрежимо малка.

Последната част за епохата на постканоничност изпълнява ролята на послеслов – засега липсва материал, който да каже нещо по-различно от изреченото дотук.

В заключението се чувства нужда от повече представителност – не само с изброяване на фактите, а и с включване на отговорите на поставените въпроси.

Като цяло трудът изрича важни неща за рецепцията на Дикенс и предлага цялостна панорама на българската литература и култура. Изложението не стряска с тежка академична терминология, а поддържа приятелски настроен към читателя тон и улеснява аудиторията си като посочва ориентировъчни дати за всички онези, които застават и в най-периферните нива на конкретната рецепция. Сред впечатляващите примери мога да изброя, без претенция да бъда изчерпателна: по отношение на цялото – детайлното внимание към представянето на българската читателска публика – една неразработена в целостта си тема, която намира подробен анализ в настоящето изследване с отчитането на настъпващите изменения в състава и вкусовете на четящата публика от Възраждането до наши дни; по отношение на конкретни моменти – достъпното представяне на английската литература до появата на Дикенс и мястото и заслугите на английския романист (сс. 35-45), откритието кой е авторът на „Глад на кораб” и преакцентирането на българското навлизане на Дикенс, ролята на българската детска литература между войните като структуроопределящ фактор за Дикенсовите преводи (сс. 136-140), сложният профил на рецепцията при социализма.

Приятелски настроеният тон на изложението и разговорният речник са несъмнено предимство за по-достъпното поднасяне. Допускам, че те служат и като своеобразен лост, когато има нужда от рязко и силно изказване на аргументите, но на места рязко променящият се тон и сила не убеждават, ако изтръгват ефект от остарели постановки (традиционната употреба на “влияние”, с. 8;

пreekспонираната устно-фолклорна среда на българския писател през Възраждането, с. 26; липсата на Просвещение и Възраждане извън инициаторите, с. 28 и след това – превръщането на липсата в слабо изразена писмена форма на фона на упорито отказващата всякакъв допир с писмената устна култура, с. 46; парадоксът, че читателската публика излиза изпод менторската опека, след като тя се формира от същата тази опека, а тъкмо тези фактори са главната причина за изобилието на преводни книги, с. 59). Изискването за обвързване на литературното развитие с културната политика прелива и към политиката като акт на държавническа дейност с изказване за българския милитаризъм като виновен за липсата на урбанизация и икономическо развитие – без връзка с изследването и без анализ, да не говорим за посочването на сериозни източници.

Пресилени констатации има и за българската възрожденска култура: токовете на информационния поток вървят само отгоре надолу, променливостта се оказва най-големият враг на заварената партиархалност, тогавашната култура се интересува само от миналото вместо да търси настоящето (с. 28-29). С такива категорично изречени декларации на българската литература се приписва непълноценност, която я обрича на несигурност дори по отношение на самата нея.

Критичните ми бележки нямат за цел да отрекат достойнствата на “Рецепцията на Дикенс в България”. Тя е пионерски труд, който поднася солиден и неизследван материал и представи цялостна българска рецепция на английския писател. Авторът трасира сложни пътища за обяснение, осветява неоползотворени възможности за културологични изследвания и предлага неочаквани наблюдения и смели изводи. Трудът показва завидна осведоменост за явленията в българската литература и култура, попада на проблематизирани теми на българската рецепция и англорецепцията с непостигнати досега с други подходи обобщения.

В заключение – с цялостното си развитие Владимир Трендафилов заема водещо място в българската хуманитарна наука и култура. Гласът му на мислещ и действащ изследовател и участник в съвременното литературознание и културознание звучи плътно и разпознаваемо. Заслугите му са безспорни – както в полето на литературата и културата, така и в колегията, където той ратува за израстването и на другите, защото изповядва убеждението, че всяка пролет в науката може да се случи с полета на много ластовички.

Убедено предлагам на журито да гласува за неговия избор за професор по английска литература в Софийския университет.

19 декември 2012

Тадме Стилво